

2. KOLIKI JE DRUŠTVENI PROIZVOD HRVATSKE?

Uvod

Državni zavod za statistiku RH objavio je nedavno prvu procjenu bruto društvenog proizvoda Hrvatske po metodologiji UN /SNA/ u stalnim cijenama 1990. za razdoblje 1989-1993.¹ Procjena je izvršena za potrebe učlanjivanja Hrvatske u MMF, a radjena je uz pomoć eksperata MMF. U tom radu trebalo je riješiti niz problema vezanih uz primjenu nove metodologije obračuna kao i probleme proizašle iz činjenice da je u navedenom razdoblju inflacija dosizala dva puta hiperinflacijski prag. Ovi razlozi kao i očito ograničeno vrijeme koje je stajalo na raspolaganju za ovaj rad, utjecali su na to da su ostala bez odgovora neka važna pitanja vezana uz procjenu društvenog proizvoda Hrvatske. To naravno, ne bi trebalo biti niti iznenađujuće u tako opsežnom i kompliciranom poslu. No, bez obzira na manjkavosti i otvorena pitanja, s kojima ćemo se pozabaviti u ovome članku, navedena objavljena procjena DSZ društvenog proizvoda u Hrvatskoj prva je službena procjena koja dolazi iz za to kompetentnog ureda te nesumnjivo pruža oslonac za unošenje reda u dosadašnje, često i sasvim oprečne procjene i podatke na koje se je moglo naići u pojedinim javnim dokumentima. Radi se o procjeni smanjenja društvenog proizvoda u razdoblju u kojem je započelo restrukturiranje hrvatske privrede ali u kojem se je dogodila i agresija na Hrvatsku.

Tako se npr. u dokumentu "Osnova stabilizacijskog programa" koji je u prosincu 1992. prihvaćen u Saboru, iznosi procjena da se je društveni proizvod Hrvatske u 1992. u odnosu na 1990. smanjio gotovo za polovicu.² Približno slična procjena smanjenja društvenog proizvoda Hrvatske navodi se i u

¹ Vidi: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, "Mjesečno statističko izvješće" br. 9/1994., Zagreb.

² U statističkom prilogu šire radne verzije tog dokumenta, navodi se da se je društveni proizvod u stalnim cijenama u tom razdoblju smanjio se za 45,1%.

statističkom prilogu radne verzije Memoranduma o sustavu vanjske trgovine RH koja je pripremana za GATT, iz prosinca 1993.g. Ovdje se navodi da se je društveni proizvod Hrvatske izražen u US dolarima, u razdoblju 1990-1992. smanjio za 42,4%.³ Medjutim, u definitivnoj verziji tog dokumenta iz svibnja 1994., iznosi se procjena da se je društveni proizvod, takodjer izražen u US dolarima. smanjio u istom razdoblju za 22,1%.⁴ U nešto kasnijem Memoradnumu Vlade RH o ekonomskoj politici, iz kolovoza 1994. upućenog MMF-u navodi se da se je "...realni GDP smanjio kumulativno za 25% u razdoblju 1991-1993." Budući da je ovdje uključena i 1993. u kojoj je takodjer ostvarena negativna stopa rasta društvenog proizvoda, može se ocijeniti da se u oba dokumenta, memoradnumu GATT-u i MMF-u, radi o istoj procjeni. Radi se očito o bitnoj promjeni ocjene smanjenja društvenog proizvoda Hrvatske u razdoblju 1990-1992, a ne naknadnoj statističkoj korekciji: prema procjenama iz navedenih memoranduma smanjenja društvenog proizvoda u tom razdoblju bilo bi upola manje nego što se je ranije procjenjivalo. Konačno, prema procjeni kretanje realnog društvenog proizvoda koji je ove godine objavio Državni zavod za statistiku, društveni proizvod Hrvatske u 1992. u odnosu na 1990. smanjio se je za 28,6%.⁵ Ovdje se radi o nekoj "srednjoj" veličini u odnosu na početne procjene iz stabilizacijskog programa, i u odnosu na procjene iznesene u memorandumima Vlade GATT-u i MMF-u. Ni jedna procjena nije praćena opsežnijim metodoškim objašnjenjem kako se je do navedenih rezultata došlo. S opravdanjem se stoga postavlja pitanje: koliko se je doista smanjio društveni proizvod Hrvatske u razdoblju od 1990.g. do sada.

Gotovo je i nepotrebno ukazivati na to koliku važnost ima pouzdanost procjene društvenog proizvoda za vodjenje dobro usklađene ekonomske politike - od predlaganja veličine javnih

³ S 15,3 mlrd. US\$ u 1990. na 8,8 mlrd. US\$ u 1992.

⁴ S 15,9 mlrd. US\$ u 1990. na 12,4 mlrd. US\$ u 1992.

⁵ Vidi: DZS RH, Mjesečno statističko izvješće, br. 9/94. str.66

izdataka i utjecaja na druge komponente finalne potrošnje, do procjena dopustivosti unutarnjeg i vanjskog zaduživanja i sl. Kod nas se pri tom posebno javlja i pitanje procjene utjecaja ratnih razaranja i okupacije dijela zemlje na smanjenje društvenog proizvoda.

Jasno je, da procjene veličine društvenog proizvoda ni u jednoj zemlji nisu savršeno precizne. Stoga je i uobičajeno da se vrše naknadne korekcije. No, to u pravilu ima marginalni značaj. Kod nas su razlike, međutim, u procjenama s kojim se javno barata, izuzetno velike. Naš zadatak mora stoga biti dobivanje što preciznije procjene veličine društvenog proizvoda. Ta obaveza proizlazi i iz zahtjeva međunarodnih institucija čiji smo članovi sada postali: MMF-a, Svjetske banke, uskoro WTO i drugih. Zbog toga prvu procjenu društvenog proizvoda po metodologiji SNA treba shvatiti kao poticaj temeljitijim statističkim istraživanjima i intenzivnijem radu na unapredjenju našeg sustava društvenih računa.

Nemamo, naravno, nikakvih pretenzija ponuditi vlastitu procjenu društvenog proizvoda Hrvatske. U ovome radu pokušati ćemo ukazati samo na neke probleme koje bi, po našem mišljenju, trebalo riješiti radi dobivanja što preciznije procjene društvenog proizvoda. U tom smislu pokušat ćemo izvršiti i neke kvantifikacije kako bi odredili bar redove veličina unutar kojih bi se moglo pozicionirati kretanje društvenog proizvoda u nas i staviti u odnos prema postojećim procjenama.

1. Faktori koji su utjecali na kretanje društvenog proizvoda Hrvatske

Na kretanje, zapravo smanjenje, društvenog proizvoda Hrvatske u razdoblju od 1990. do sada, utjecalo je više faktora:

/a/ Slom socijalističkog sustava i raspad tržišta SEV-a i jugoslavenskog tržišta.

Nakon pada Berlinskog zida, simbola raspada socija-

lističkog političkog sustava, u 1990. dolazi do dezintegracije tržišta socijalističkih zemalja. Te godine raspada se i jugoslavensko tržište: Srbija "upada" u platni sustav, uvodi ograničenja u trgovini s ostalim /"secesionističkim"/ republikama, "nacionaliziraju" se poduzeća i imovina iz drugih republika i sl. Gubitak tržišta SEV-a i jugoslavenskog tržišta, u nemogućnosti brze preorijentacije na druga tržišta, nužno je izazvalo smanjenje privredne aktivnosti i društvenog proizvoda Hrvatske. Dakako, ne samo Hrvatske nego i drugih članica bivše jugoslavenske federacije, a kad je u pitanju SEV, i bivših njenih članica. Raspad i gubitak tržišta jedan je od glavnih uzroka smanjenja društvenog proizvoda u tzv. tranzicijskoj krizi postsocijalističkih privreda. Zbog toga, a kod nas i zbog osamostaljenja, 1990. treba uzeti kao prvu godinu promatranog razdoblja, odnosno, 1989. kao baznu godinu. To je, uostalom, sasvim ispravno i učinjeno u navedenoj procjeni DSZ.

/b/ Početak procesa restrukturiranja privrede i uvođenje financijske discipline

Uvođenjem parlamentarne demokracije, u svim bivšim socijalističkim zemljama pa tako i u Hrvatskoj, započeo je proces transformacije privrede: stvaranje tržišnih institucija, tržišnog pravnog sustava, početak sveobuhvatne privatizacije i početak koncipiranja tržišne makroekonomske politike. U njoj posebno mjesto ima uklanjanje "mekog budžetskog ograničenja". Jačanjem financijske discipline poslovanja, poduzeća dotada štice od države, moraju se ili restrukturirati, što često podrazumijeva smanjenje proizvodnje, ili prestati postojati.

/c/ Rat, okupacija i ratni rizici

Agresija na Hrvatsku izazvala je velike gubitke u fiksnim fondovima i tekućem dohotku. Okupirana je oko 1/4 državnog teritorija, a razaranja i ugroženost od ratnih operacija te otežane komunikacije doveli su do prestanka ili znatnog smanjenja privredne aktivnosti i u drugim,

neokupiranim dijelovima Hrvatske - Dalmaciji, Lici, rubnim područjima Slavonije. Osim toga, ratna zbivanja povećala su rizik poslovanja s hrvatskim firmama, što je utjecalo na smanjenje međunarodne razmjene i tako dodatno vodilo smanjenju ukupne privredne aktivnosti.

/d/ Pojava novih efikasnih privatnih poduzeća

Ukidanjem prepreka privatnoj poduzetničkoj inicijativi otvara se prostor za pojavu novih, uglavnom malih, poduzeća koje zajedno s onim iz bivše ali i sadašnje "sive" privrede kao i dijelom privatiziranih poduzeća, djeluju na oživljavanje privredne aktivnosti. U tom smislu poticajnu ulogu imaju međunarodne sheme pomoći financiranja razvoja malih i srednjih poduzeća često usmjerenih na reintegraciju naših građana koji žive u inozemstvu kao i porezna reforma koja utječe na veći stupanj formaliziranja poduzeća iz "sive" privrede. Porast ove privredne aktivnosti u određenoj mjeri kompenzira negativne učinke ratnih i tranzicijskih faktora.

Iz svega navedenog, pri izradi društvenog proizvoda Hrvatske pažnju bi trebalo usmjeriti na slijedeća područja i probleme:

- /i/ Procjeni smanjenja društvenog proizvoda koji je generirala zatečena proizvodna struktura u 1989. Na nju je otpadalo, a i sada otpada, daleko najveći dio bruto društvenog proizvoda Hrvatske. Budući da je teško razlučiti učinke raspada tržišta i početka restrukturiranja na smanjenje društvenog proizvoda, treba ih u procjeni uzeti zajedno.*
- /ii/ Procjeni efekata rata i ratnih razaranja, blokada i drugih otuda proizlazećih elemenata koji su samostalno utjecali na smanjenje društvenog proizvoda.*
- /iii/ Procjeni doprinosa novih privatnih i privatiziranih poduzeća društvenom proizvodu.*
- /iv/ Tretmanu usluga koje se prelaskom na metodologiju SNA uključuju u proračun društvenog proizvoda. Jasno je da se ne mogu usporedjivati veličine društvenog proizvoda procjenjene po dvije različite metodologije. Zbog toga je*

DSZ i objavio vremenski niz procjenjenog BDP u stalnim cijenama po metodologiji SNA s baznom godinom 1989. No, pri uključivanju usluge u obračun BDP javlja se interesantno pitanje: da li je smanjenje vrijednosti obračunatih usluga bilo proporcionalno smanjenju ostalog dijela društvenog proizvoda ili ne, i

iv) Odrediti tretman UNPA u procjeni društvenog proizvoda Hrvatske.

2. Koliko se je smanjio bruto društveni proizvod Hrvatske?

Kao u svim postsocijalističkim privredama tako je i u Hrvatskoj gubitak tržišta i započinjanje procesa restrukturiranja izazvalo smanjenje privredne aktivnosti i društvenog proizvoda. To zajedničko obilježje svih postsocijalističkih privreda, iako ponešto različitog intenziteta, moglo bi poslužiti kao indikator reda veličine smanjenja društvenog proizvoda u Hrvatskoj. (Vidi Tablicu 1.)

Tablica 1.

KRETANJE REALNOG BRUTO DRUŠTVENOG PROIZVODA U NEKIM EUROPSKIM POSTSOCIJALISTIČKIM PRIVREDAMA

stope, 1989=100

Zemlja	1990	1991	1992	$\frac{1992}{1989}$
1. Češka ¹	0,8	-14,9	-7,0	-20,0
2. Mađarska ¹	-3,3	-10,0	-5,0	-17,3
3. Poljska ¹	-11,6	-7,6	1,0	-17,5
4. Slovenija ²	-4,7	-9,3	-5,4	-18,2
5. Hrvatska ³	-8,6	-21,0	-9,7	-34,8

1) Izvor: Economist, Intelligence Unit, 1 st quarter 1994.

2) " : Bilten Narodne banke Slovenije

3) " : Mjesečno statističko izvješće, DSZ, Zagreb, br.9/94.

Za usporedbu smo izabrali četiri europske, nama najbliže postsocijalističke zemlje. S izuzetkom Slovenije, ni jedna od navedenih zemalja nije bila suočena s dubljom političkom krizom, a i Sloveniju je srpska agresija tek nešto jače okrnula. Mogli bismo pretpostaviti stoga, da se smanjenje društvenog proizvoda u promatranim zemljama koje se kreće između 18% i 20% može u cijelosti pripisati raspadu istočnih tržišta i početku procesa restrukturiranja privreda. Izgleda opravdanim pretpostaviti, da i kod Hrvatske utjecaj navedenih faktora na smanjenje društvenog proizvoda nije mogao biti manji. Vrlo je vjerojatno da je kod Hrvatske, obzirom na njen raniji veći udio izvoza na tržište SEV-a kao i nešto niži stupanj razvijenosti i otuda proizlazeće fleksibilnosti proizvodne strukture, smanjenje društvenog proizvoda bilo veće nego kod Slovenije, dakle negdje bar oko 20%.

Koliki dio smanjenja društvenog proizvoda Hrvatske otpada na ratna razaranja i druge štete koje su otuda proizašle?

Iz navedene procjene Državnog zavoda za statistiku RH, po kojoj se je društveni proizvod Hrvatske smanjio za 34,8% u trogodišnjem razdoblju 1990-1992. i navedene pretpostavke da je gubitak tržišta i početak restrukturiranja privrede morao na smanjenje DP Hrvatske utjecati s oko 20%, proizlazi da bi na učinak ratnih razaranja otpadalo oko 14% postotnih poena smanjenja društvenog proizvoda.

No, ako se pažljivije razmotre podaci DZS-a, može se lako doći do zaključka da je utjecaj ratnih razaranja morao biti veći. (Vidi Tablicu 2).

Tablica 2.
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD
(stalne cijene 1990.)

- u mil.HRD

	1989		1992		1992
	Iznos	Udio	Iznos	Udio	1989
Bruto društ.v.proiz.	301.891,3	100,0	197.219,2	100,0	65,3
1. Industrija i rudarstvo	114.118,1	37,8	61.855,1	31,4	54,2
2. Poljoprivreda i ribarstvo	36.470,1	12,1	25.628,6	13,0	70,3
3. Šumarstvo	3.413,3	1,1	2.066,2	1,0	60,5
4. Vodoprivreda	881,6	0,3	737,1	0,4	83,6
5. Građevinarstvo	15.853,2	5,3	7.158,4	3,6	45,1
6. Promet i veze	20.757,7	6,9	19.186,0	9,7	92,4
7. Ugostiteljstvo i turizam	21.584,2	7,1	3.742,7	1,9	17,3
8. Obrtništvo i robne usluge	7.278,3	2,4	4.001,9	2,0	55,0
9. Komunalne djelatnosti	5.032,3	1,7	4.634,8	2,3	92,1
10. Stambena djelatnost (brutto stanarina)	19.872,4	6,6	20.326,6	10,3	102,3
11. Obrazovanje, znanost i kultura	17.190,6	5,7	15.215,1	7,7	88,5
12. Banke i osiguravajuće organizacije	2.525,2	0,8	2.372,0	1,2	93,9
13. Poslovne usluge	7.392,8	2,4	5.405,1	2,7	73,1
14. Zdravstvena zaštita (socijalna skrb)	15.972,2	5,3	14.512,9	7,3	90,8
15. Javna uprava	13.549,4	4,5	10.376,7	5,4	76,6

Izvor: Mjesečno statističko izvješće, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, br.9/94. str.66.

Neke procjene kretanja realnog bruto društvenog proizvoda u razdoblju 1989-1992. izgledaju očito krajnje upitne. Tako se npr. procjenjuje da je BDP sektora Promet i veze, u razdoblju 1989-1992. smanjen za svega 7,6%. Ako se uzmu u obzir ogromna razaranja prometne infrastrukture i telekomunikacija /u 1992. se je procjenjivalo da se željeznički promet održava na svega oko 37% pruga, da je oštećeno ili zaposjednuto na tisuće kilometara magistralnih cesta, okupirano više riječnih pristaništa, da je izvan prometa bilo oko 220 telefonskih centrala a iz pretplate isključeno oko 200.000 telefonskih pretplatnika, da je obustavljen promet na većini aerodroma, da je hrvatska flota počela ploviti pod stranim

zastavama i sl./⁶ onda procjenjeno smanjenje društvenog proizvoda "Prometa i veza" od svega 7,6% doista izgleda sasvim nerealnim. Još nerealnija izgleda procjena BDP sektora "Stambena djelatnost". Prema procjenama ratnih šteta, u agresiji na Hrvatsku uništeno je oko 210.000 stambenih jedinica ili oko 12% stambenog fonda Hrvatske.⁷ Ako se uzmu u obzir oštećene, napuštene i okupirane gradjevine, teško je razumjeti procjenu po kojoj je BDP stambene privrede u razdoblju 1989-1992. realno porastao za 2,3%! Nerealno izgleda i procjenjeno smanjenje BDP sektora gradjevinarstva. Prema podacima raznih velikih gradjevinskih poduzeća, njihova aktivnost je u 1992. godini pala na oko 1/5 predratne aktivnosti. I procjene kretanja BDP nekih drugih djelatnosti izgleda upitno i zahtjevalo bi detaljniju analizu. No, ono što je posebno iznenadjujuće je to, da je sektor "Trgovina" naprosto ispušten. Na taj sektor je inače prema ranijim obračunima otpadalo oko 15% društvenog proizvoda. U metodološkim objašnjenjima se za to ispuštanje daje kratko, ali i sasvim nerazumljivo i neargumentirano objašnjenje.⁸ No, i pokraj svih ovih, očito precjenjenih veličina, procjena kretanja ukupnog bruto društvenog proizvoda Hrvatske u tom razdoblju govori ipak u smanjenju od 34,7%

Za približno pouzdanu procjenu kretanja, tj. smanjenja BDP, bilo bi dovoljno uzeti tek nekoliko sektora koji se s pouzdanjem mogu procijeniti, a na koje je otpadao, a i sada otpada, najveći dio stvaranja BDP: industriju i rudarstvo, poljoprivredu i ribarstvo, gradjevinarstvo i promet i veze.

⁶ Vidi: Hrvatska između agresije i mira, grupa autora, AGM, Zagreb, 1994. str. 41-42.

⁷ Ibid.

⁸ Objašnjenje je dato u jednoj rečenici: "...za potrebe takvog obračuna bilo je potrebno pregrupirati osnovne podatke po djelatnostima, i to na taj način da je vrijednost trgovine na malo i veliko, privatnog obrtništva, carina i poreza raspodjeljena na ostale djelatnosti za koje su postojali relativno pouzdani kvantitativni indikatori i aktivnosti u tim djelatnostima." Mjesečno statističko izvješće, DSZ, Zagreb, br.10/94, str.84.

Na ove četiri djelatnosti otpadalo je 1989. 71,8% društvenog proizvoda Hrvatske (obračunato prema materijalnom konceptu)⁹, odnosno 62,0% (obračunato prema metodologiji SNA)¹⁰. Niži udio ovih djelatnosti u društvenom proizvodu obračunatom prema metodologiji SNA logičan je obzirom na to da su u obračun sada uključene i usluge. Ako se ovim djelatnostima doda još i trgovina, onda udio navedenih pet djelatnosti u stvaranju društvenog proizvoda 1989. iznosi (prema materijalnom konceptu) čak 86,7%. Trgovina je, naime, sudjelovala 1989. s 14,9% u stvaranju društvenog proizvoda (materijalni koncept). Metodologija SNA predviđa inače trgovinu, kao zasebnu djelatnost. No, i bez obzira na to i ako izostavimo trgovinu, na navedene četiri djelatnosti otpada još uvijek daleko najveći dio društvenog proizvoda. Preciznijom procjenom njihova kretanja bilo bi moguće dosta precizno odrediti kretanje ukupnog bruto društvenog proizvoda. U Tablici 3 iznosimo procjenu kretanja društvenog bruto proizvoda u četiri djelatnosti u razdoblju 1989-1992.

Tablica 3.
**KRETANJE BRUTO DRUŠTVENOG PROIZVODA ČETIRIJU
ODABRANIH DJELATNOSTI**

	1989	1992
1. Industrija i rudarstvo	100,0	54,2
2. Poljoprivreda i ribarstvo	100,0	70,3
3. Gradjevinarstvo	100,0	45,2
4. Promet i veze	100,0	92,4

Izvor: Mjesečno statističko izvješće, DSZ, RH, Zagreb, br. 9/94.str.67.

Ako prihvatimo da je procjena smanjenja industrijske proizvodnje realna, pa da je to slučaj i kod poljoprivreda /ostaje otvoreno

⁹ Vidi: Statistični godišnjak Republike Hrvatske 1990, Republički zavod za statistiku, Zagreb, str.139.

¹⁰ Vidi: Mjesečno statističko izvješće, DZSRH, Zagreb, 9/94. str.66

pitanje teritorijalnog obuhvata/, kretanje volumena proizvoda građevinarstva, a posebno prometa i veza, ostaje kako je već upozoreno, krajnje upitno.

Ovdje se, naravno, postavlja i pitanje teritorijalnog obuhvata procjenjenog bruto društvenog proizvoda Hrvatske. Budući da se metodološkim objašnjenjima nigdje ne spominje problem procjene društvenog proizvoda u sada okupiranim dijelovima Hrvatske, treba pretpostaviti da se navedene procjene odnose na cijeli teritorij Hrvatske. To bi izgledalo i logično, budući da sada okupirana područja čine dio cjelovitog političkog prostora države. No, iz činjenice da su ta područja sada okupirana, proizlazi i niz pitanja u pogledu obračuna tog dijela društvenog proizvoda Hrvatske. Kako npr. tretirati pljačku nafte iz Djeletovaca; kao izvoz Hrvatske? Kako tretirati financijsku pomoć Beograda pobunjeničkim vlastima; kao transfer? Kako uključiti društveni proizvod s okupiranih područja u društveni proizvod Hrvatske ako se na tom području ne ubiru porezi; i sl. Smatramo stoga, da bi do cjelovitog reintegriranja sada okupiranih područja u hrvatski politički i gospodarski sustav, trebalo u okvirima društvenih računa Hrvatske vršiti procjene društvenog proizvoda u tim dijelovima zemlje, ali ih iskazivati zasebno. Ovo je od posebne važnosti za dobro uskladjivanje mjera tekuće ekonomske politike, posebno na području javnih prihoda i rashoda.

Ostaje još pitanja, kakav utjecaj na procjenu kretanja društvenog proizvoda Hrvatske ima prelazak s materijalnog koncepta na metodologiju SNA. Da li je uključivanje usluga u obračun društvenog proizvoda moglo djelovati na drugačije promjene od onih koje smo zapazili kod sektora obračunatih u okviru materijalnog koncepta. Pri odgovoru na to pitanje, moglo bi se poći od pretpostavke da su faktori koji su utjecali na smanjenje društvenog proizvoda Hrvatske /gubitak tržišta, restrukturiranje, rat/ podjednako djelovali i na proizvodnju materijalnih dobara i proizvodnju usluga. U tom slučaju smanjenje proizvodnje usluga bilo bi proporcionalno smanjenju proizvodnih djelatnosti. No, da se proizvod usluga, koje prema materijalnom konceptu nisu bile obuhvaćene u BDP) i nije toliko smanjio koliko drugih djelatnosti

/argument koji se može čuti, a očito je prisutan i u navedenoj procjeni bruto stanarina/, zbog relativno malog pondera, ne bi bitno utjecalo na kretanje ukupnog bruto društvenog proizvoda.

Naime, prema raznim analizama koje su se bavile veličinom razlike obračuna društvenog proizvoda prema materijalnom konceptu koji se primjenjivao u socijalističkim zemljama i konceptu SNA koji se primjenjuje u tržišnim privredama, razlika, koja je proizlazila iz obuhvata iznosila je oko 15%.¹¹ Pod pretpostavkom da se je društveni proizvod tog ranije neobračunatog dijela usluga smanjio upola manje od ostalog dijela, razlika u proračunu ukupnog smanjenja bruto društvenog proizvoda iznosila bi tek nekoliko postotnih poena.

To je vidljivo iz slijedeće simulacije: pretpostavimo da bruto društveni proizvod iznosi u početnom razdoblju 100 jedinica, od čega 85 otpada na materijalnu proizvodnju (M), a 15 na usluge (U). Pretpostavimo u prvom slučaju /a/ da se je i materijalni i uslužni dio u drugom razdoblju smanjio proporcionalno, za npr. 40%, a u drugom /b/ da se je materijalni dio smanjio za 40%, a uslužni za 20%.

<i>/a/</i>	<i>t1</i>	<i>M 85 jed.</i>	<i>t2</i>	<i>M 51 jed.</i>
		<i>U 15 "</i>		<i>U 9 "</i>
		<i>BDP 100 "</i>		<i>BDP 60 "</i>

<i>/b/</i>	<i>t1</i>	<i>M 85 jed.</i>	<i>t2</i>	<i>M 51 jed.</i>
		<i>U 15 "</i>		<i>U 12 "</i>
		<i>BDP 100 "</i>		<i>BDP 63 "</i>

Razlika u smanjenju društvenog proizvoda u slučaju kada se je aktivnost usluga smanjila upola manje od ostalog djela društvenog proizvoda iznosi svega 5%.

¹¹ Moramo napomenuti da nam se procijenjeni udio usluga koje su uključene u BDP u baznoj godini, od oko 25%, čini također previsokim.

Naravno, prelazak s jedne metodologije na drugu zahtijeva veoma opsežna istraživanja i ona su za nas interesantna iz različitih razloga. No, za sada nema osnove pretpostavljati da je smanjenje doprinosa usluga društvenom proizvodu bilo bitno drugačije od ostalog, materijalnog dijela.

Ostaje otvoreno pitanje koliko je u medjuvremenu rast broja novih, malih privatnih kao i privatiziranih poduzeća djelovao kompenzirajuće na navedene tendencije smanjenja bruto društvenog proizvoda Hrvatske. I za to postoje različiti indikatori pa bi bilo interesantno, i zbog ocjene kvalitete procesa restrukturiranja, utvrditi njihovu veličinu.

Iz svega navedenog moglo bi se zaključiti, da se procjena smanjenja realnog bruto društvenog proizvoda, koja proizlazi iz objavljenih podataka o bruto društvenom proizvodu Hrvatske, kreće ispod donje granice stvarnog smanjenja, odnosno, da je to smanjenje bilo veće i vjerojatno bliže početnim procjenama smanjenja od nešto preko 40%. Zbog otklanjanja tih pitanja kao i jasnog definiranja i rješavanja raznih drugih metodoloških problema, neophodno je posvetiti najveću pažnju daljim statističkim istraživanjima i unapredjenju sustava društvenih računa i procjene bruto društvenog proizvoda Hrvatske.